

התנועה הרפורמית
יהדות מתקדמת בישראל
www.reform.org.il

השמיעני את קולך - על קולות נשיים בתפילה היהודית המתקדמת

מאת הרבה תמר דובדבני

שני שלבים עקרוניים עבר המהלך הפמיניסטי בעולם המחשבה היהודית, כמו גם בעולם המחשבה הכללי: המאבק לשוויון של זהות, והמאבק לשוויון של שונות. בשלב הראשון (שעדיין ממשיך להיות נוכח בחיינו), נאבקו נשים וגברים למען זכותן של נשים להיות שוות בכל תחומי החיים: בתחום המשפטי והאזרחי, בתחום הייצוג במוסדות המדינה והקהילה וכו'. בשלב השני נאבקו נשים וגברים (ועדיין ממשיכות וממשיכים לעשות זאת) למען השמעת קולן הייחודי של נשים בתוך העולם החברתי והקהילתי בו הן חיות.

א. השלב הראשון: שוויון של זהות - "גם אנחנו כאן!"

בתחומה של הדת היהודית ניתן לראות את ביטויי של השלב הראשון בתחומים רבים, במיוחד במערכים הקהילתיים של היהדות המתקדמת: נשים נמצאות בתוך בית הכנסת, נספרות למניין, ממלאות תפקידי מפתח בקהילות, ואף מנהיגות אותן כרבנות וכחזניות. דמויות משמעותיות של נשים, מן ההיסטוריה והתרבות היהודית מקבלות מקום של כבוד בצד דמויות מפתח של גברים, בתפילה (בקהילות התנועה ליהדות מתקדמת, ובחלק מקהילות התנועה המסורתית, נזכרות האמהות - שרה, רבקה, לאה ורחל - בצד האבות - אברהם, יצחק ויעקב) ובסיפורים המעצבים את הזיכרון היהודי (מרים, למשל, מוזכרת בצד משה, בהגדת פסח של התנועה ליהדות מתקדמת).

במסגרת זו, נוצרו טקסים המאפשרים לנשים לקחת חלק פעיל בקהילה הדתית, ולשלב אותן כשוות מעמד בבית הכנסת. דוגמה לכך ניתן לראות בטקס בת המצווה, שנחוג בבתי הכנסת היהודיים המתקדמים, ומאפשר לבנות 12 (או, בקהילות מסוימות - בנות 13, כמו הבנים) לחגוג את כניסתן אל הקהילה היהודית, באמצעות עלייה לתורה, קריאה בתורה ונשיאת דרשה בפני משפחתן וקהילתן. טקס זה בנוי, כמעט תמיד, כמקבילה לזה לטקס בר המצווה המיועד לבנים, ובכך משקף את התחושה כי אין כל הבדל, בעיני הקהילה, בין בנים לבנות. טקס נוסף שחודש במסגרת זו הוא זבד הבת, או "ברית הבת". טקס זה מייצג את שמחת ההורים בלידת הבת, באופן מקביל, פחות או יותר, לטקס ברית המילה שנערך לבן הנוולד. טקס "זבד הבת", היה קיים במסורת היהודית, אולם במתכונת מצומצמת ופחות חשיבות, לעומת ברית המילה. מכיוון שהמעשה הגופני (המילה) אינו מתבצע בטקס זבד הבת, יש הבדל מהותי בינו לבין ברית המילה הנערכת לבנים, אך הבדל זה אינו חייב לבטא חשיבות פחותה, ויכול לאפשר דווקא יצירתיות גדולה יותר להורים ולקהילת החוגגים. ברוב המקרים, מעוצב הטקס תוך שימת דגש מיוחד על "הברית" (בהיעדר ה"מילה"), ועל משמעויותיה השונות עבור המשפחה והקהילה בימינו. כמו בטקס ברית המילה של הבן, בו מברכים ההורים את התינוק, באמצעות הכנסתו הסמלית לשלשלת הדורות היהודית, המורכבת מגברים (שלושת האבות, משה, דוד וכו'), גם במסגרת זבד הבת, יכולים ההורים לברך את בתם, באמצעות הצבת מודלים נשיים יהודיים לעוצמה וערכיות, כמו בנוסח שלהלן (על פי טקס זבד הבת של עדי קריק):

מי שברך את דבורה הנביאה במנהיגות, הוא יברך את עדי בשאר רוח ובסמכות.

מי שברך את בנות צלופחד והצדיק את תביעתן, הוא יברך את עדי בשוויון מלא.

מי שברך את משה, אהרון ומרים ונתן הנהגה ואחריות, רדיפת שלום וענוה, הוא יעניק לעדי דרכי נועם ומסירות נפש.

מי שברך את ברוריה בסקרנות ובלהט הלימוד הוא יברך את עדי באהבת הספר והחוכמה.

תחושתן של נשים יהודיות רבות כי הן מודרות מן הקהילה הדתית ומן העולם התרבותי היהודי, התחזקה במהלך השנים, גם בשל העובדה כי לא ניתן ייצוג לדמויות נשיות בסיפור ההיסטורי ובזיכרון הקולקטיבי של הדת והתרבות היהודית. נוסח הטקס הנ"ל, מתמודד עם תחושה זו ומציע לה פתרון.

פתרון מסוג אחר ניתן למצוא בהתמודדות של טקסטים רבים, אשר נוצרו בשנים האחרונות, כתחליף או כתוספת לנוסח ה"ארבעה בנים" בהגדה של פסח. בנות ונשים רבות, שחגגו במשך שנים ארוכות את פסח, חשו כי הן מודרות משולחן הסדר ומן ההגדה, שכן נוסחה של זו פונה אך ורק לבנים ולגברים. הדוגמה הבוטה ביותר ליחס זה מופיעה כמובן בטקסט המוכר לכולנו, אשר פותח במילים: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה". בשנים האחרונות, נכתבו מספר לא מבוטל של טקסטים המנסים לצרף נשים אל ההגדה ואל הסדר, גם באמצעות חידוש של הנוסח המסורתי, כך שיכיל בתוכו גם בנות. אחד הטקסטים הללו, נכתב על ידי שתי רבות של התנועה ליהדות מתקדמת (הרבה דליה שרה מרקס, והרבה תמר דובדבני), ושולב גם בנוסח ההגדה של התנועה, שיצא לאור בשנת תשס"ג:

כנגד ארבע בנות דברה תורה: אחת חכמה, אחת כועסת, אחת תמה ואחת שאינה יודעת לשאול.

חכמה מה היא אומרת? מה העדות והחוקים והמשפטים אשר הורישו אבותינו ואמותינו לכם?

אף אתם אמרו לה: 'עדות' - על שום שאמותינו היו גם הן עדות לאותו הנס. 'חוקים' - על שום שניתנו לנו חוקים לשוח בצלם

ולהשיח בהם, שנאמר: "ואשיחה בחוקיך" (תהלים קיט). 'משפטים' - על שום: מלים, שירה, פרשנות מתחדשת, טיוב ותיקון, שאנו מחויבים בהם.

כועסת מה היא אומרת? מה העבודה הזאת לנו?

אף אתם פרשו ידיכם לקראתה ואמרו לה: גם לך חלק בליל יציאת מצרים הזה, שנאמר: "בשכר נשים צדקניות ... נגאלו ישראל ממצרים" (בבלי, סוטה יא), וגם קולך ראוי לו שישמע מתרונן בשירת החירות, שנאמר על מרים הנביאה: "ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלת" (שמות טו, כ).

תמה מה היא אומרת? מה זאת?

ואמרתם אליה: "בכל דור ודור חיב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". 'אדם' - כל אדם, שנאמר: "זכר ונקבה בראם... ויקרא שמם אדם" (בראשית ה, ב). 'עצמו' מה טעמו? לכל אחד ואחת מאיתנו מצרים, שאותה אנו מצווים להכיר, שאותה אנו מצווים לצאת, שאותה אנו מצווים להוציא מקרבנו.

שאינה יודעת לשאול. אתם פתחו ואמרו לה: "הרימי בכח קולך... הרימי אל תיראי" (ישעיה מ, ט) "כי קולך ערב" (שיר השירים ב, יד). כוחנו ייגרע וימעט שיחנו בלעדיך. "בנערנו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו" (שמות י, ט). כי שותפים כולנו ביציאת מצרים. מי ייתן ובשמחת חירותנו נהיה קשובים לקולות כל באי עולם.

נוסח זה משתמש במבנה המסורתי של "ארבעת הבנים", אך פונה אל ארבע בנות, ובכך פועל בשני מישורים. במישור האחד, מאפשר לנו הנוסח "הנשי" להיות מודעות/ים להיעדרן של "הבנות" מן הנוסח המסורתי. במישור השני, משתף הנוסח את הנשים בסדר, באופן פעיל. הכותבות בחרו שלא להציג את הנוסח הנ"ל כתחליפי לטקסט המסורתי, אלא כנוסף אליו, ובכך הרחיבו את קהילת הקוראים והקוראות בהגדה (ארבעה בנים וארבע בנות), ולא החליפו את הצמצום המסורתי (גברים בלבד) בצמצום חדש (נשים בלבד).

חשיבותם של טקסטים כגון אלה ואחרים מבטאת את חשיבותו של השלב הפמיניסטי הראשון לעולם המחשבה והדת היהודיים: דמויותיהן של נשים מן העבר הועצמו וקיבלו מקום חשוב בזיכרון ובהוויה התרבותית היהודית העכשווית, ונשים בנות ימינו מוצאות להן מקום של כבוד בתוך הקהילה היהודית הדתית.

השלב השני: שוויון של שונות - מי אנחנו?

כאמור, בשלב הראשון של המהלך הפמיניסטי בתחומי הדת והתרבות היהודיים, היה (ועדיין קיים) צורך לאפשר לנשים כניסה אל מערך החיים הדתי והקהילתי. בקהילות בהן הצליחו נשים, במהלך השלב הראשון ובעקבותיו, להשתלב בחיי הקהילה, ולהיות מיוצגות גם בתפקידי מפתח בתוכה, הן גילו כי אין זה מספיק עבורן. אמנם, יותר ויותר בנות חוגגות בת מצווה, יש כבר נשים בתפקידי רבנות וחזנות, ובקהילות של התנועה ליהדות מתקדמת, נשים חשות שוות מעמד, אולם, עדיין חסרה לנשים רבות האפשרות להשמיע את קולן הייחודי כנשים.

מהו קולן הייחודי של נשים? החיפוש אחר תשובות לשאלה זו מניע את מהלכו של השלב השני בפמיניזם הכללי, כמו גם את ביטוייו היהודיים.

בשנים האחרונות, החלו נשים לכתוב תפילות וטקסים, שמנסים להתייחס לצרכים ולרצונות המיוחדים רק לנשים (או כמעט רק לנשים). במסגרת זו נוצרו טקסים, שלא היו קיימים במסורת היהודית, לנשים יולדות, לנשים שעברו הפלה או איבדו הריון, לשלבים שונים במעגל חייהן של נשים (קבלת הווסת הראשונה, הכניסה לגיל המעבר וכו') ועוד. בנוסף, חוברו תפילות וטקסים, שמנסים למצוא ולייחד קול נשי בתוך התפילה היהודית הקיימת. קול זה מאופיין בביטויים שונים: איזכור של דמויות נשיות, שימוש בסמלים נשיים, פנייה אל אלוהים בלשון נשית ועוד.

כדי להרגיש שהן נוכחות ומשפיעות באופן דתי ורוחני על הקהילה בה הן חברות, בחרו נשים דתיות רבות להשמיע קול נשי-יהודי, באמצעותי עיסוק בנושאים שלא זכו לטיפול מספיק על ידי קהילתן. דוגמה לכך ניתן למצוא בתפילה למען אלה הסובלים (וסובלות) מאלימות במשפחה, שחיברה נעמה דפני, שנאמרת בקהילות שונות של התנועה ליהדות מתקדמת:

"אלהינו ואלהי אבותינו ואמותינו, עזור לנו לחזק את קולם הנשבר, את זעקתם הדוממת, של אלו שקירות המשפחה המגנים הופכים עבורם לחומות בית האסורים. את אלו המתפללים לכך שנתייחס לסבלם, הקוראים: 'וְגַם אֶת דְּמֵעֵי שִׁמְהָ בְּנֹאדָךְ'. תן לנו לשמוע את קול דמי אחינו ואחיותינו זועקים, ולזכור כי אנו ברואים בצלמך, ועליך נאמר: 'דְּמִמָּה נִקּוּל אֶשְׁמָע' (איוב ד, טז). עזור לנו לגלות בתוכנו את הרצון האמיתי לעזור להם להתחיל מחדש, למצוא את האומץ האדיר לעזוק ולא להסתיר. את התקווה לצמוח לעתיד טוב יותר. תן לנו את הזכות לסייע להם בגלותם תעצומות נפש ובבוחרם בחיים.

"ולסובלות מאלימות במשפחה אנו קוראים בכל לבנו: 'פְּתַח לִי אֶחָתִי (שיר השירים ה, ב), הרימי בכח קולך... הרימי אל תיקרי, כי יש שֶׁכָּר לְפַעֲלָתְךָ (ישעיה מ, ט, ירמיה לא, טו). הורידִי כִנְחַל דְּמָעָה, רְאִיתִי אֶת דְּמָעָתְךָ. (איכה ב, י"ח, ישעיה לח, ה) אֶחָתִינוּ אֶתְּ, אֶחָתִינוּ אֶתְּ, אֶחָתִינוּ אֶתְּ. הֲיִי לְאֶלְפֵי רִבְבָה. (בראשית כד, ס). אנא, אלוהינו שבשמים, שועת הדל תקשיב ותושיע, ברא בתוכך ובתוכנו נפש חדשה, והנחילנו ישועה וחיים. ברוך אתה ה', אשר מחדש בטובו בכל יום תמיד טוהר נפשו של אדם.

ברוך אתה ה', המחזק ידינו בכינון חברה בה כולם זוכים לחיות חיים של כבוד ואהבה. אנא אל נא רפא נא לנו".

תפילה זו, כמו הטקסטים האחרים הנידונים במאמר זה, וכמו תפילות וטקסים אחרים, שחברו ע"י נשים יהודיות בנות זמננו, מלמדת אותנו, שגם אם קולן של נשים אינו שונה אולי באופן מהותי מקולם של גברים, הרי שיש בהקשבתה של הקהילה לקולות השקטים והשותקים שבתוכה, כדי לרבות ולהפרות את משאביה הרוחניים והדתיים. בקהילותינו החברתיות, האזרחיות והדתיות, עדיין ממשיכים נשים וגברים להיאבק על מקומן/ם כשוות וכשווים. שוויון אינו תמיד רק עניין של מעמד וזכויות, וביטוייו שונים ומגוונים. לעיתים, נוכחות פיזית במליאת הכנסת, במועצת העירייה או באולם התפילה, אינה מספקת, במיוחד כאשר היא דורשת מאנשים ונשים להיות זהים זה לזה, ואינה מאפשרת להן/ם להשמיע את קולן/ם הייחודי והמיוחד. מי ייתן ונצליח, נשים וגברים גם יחד, להשמיע ולשמוע, לבנות ולהבנות.

התנועה הרפורמית
יהדות מתקדמת בישראל

www.reform.org.il